

ВСТУП

Мої орієнтири:

називати об'єкти вивчення курсу;

наводити приклади географічних досліджень території України в минулому й тепер;

характеризувати методи досліджень фізичної та суспільної географії;

розрізняти істотні ознаки понять «фізична географія» та «суспільна географія»;

уміти користуватися джерелами географічної інформації;

пояснювати особливості сучасних географічних досліджень;

оцінювати значення знань з фізичної та суспільної географії для себе та суспільства

ОБ'ЄКТИ ВИВЧЕННЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ТА СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

- * Які основні відмінності між фізичною та суспільною географією?
- * Поміркуйте, чи можна вважати територію України ґрунтовно дослідженою в географічному сенсі.

ГЕОГалактика

Проаналізуйте випуск теле- або радіоновин з точки зору географічної інформації. Визначте її приблизну частку від загального обсягу повідомленого. Як знання з географії допомогли вам зрозуміти події, про які йшлося в передачі?

ЗНАЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СВІТОВОГО РОЗВИТКУ. ХХІ ст. називають епохою інформаційного суспільства. Тому неабиякого значення набуває вміння сприймати й аналізувати інформацію. Матеріали географічного змісту інколи становлять 70 % її загального обсягу. Показовий приклад — теле- або радіоновини, де повідомляють про погодні умови в Україні та світі, стан природного середовища, візити офіційних осіб держави, міжнародні події, новини культури та спорту. Усі ці блоки містять значну частку географічної інформації.

У сучасному світі роль географії значно посилюється у зв'язку із процесами глобалізації та національної ідентифікації, зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу. Кожна освічена людина повинна орієнтуватися в геоекологічних, економічних і фінансових питаннях, добре знати особливості природи та соціальної сфери своєї країни.

Наша батьківщина має значну за розмірами територію і є цікавим об'єктом для географічних досліджень. На основі цього сформувалася **географія України**. Ця наука охоплює ряд природничих і суспільних дисциплін, що об'єднуються за двома основними напрямками — *фізична географія України* та *економічна і соціальна географія України*. Важливу роль відіграють також *політична географія* та *краєзнавство* (мал. 1).

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ. Ви вже знаєте, що об'єктом вивчення фізичної географії є географічна оболонка — найбільший природний комплекс Землі. **Фізична географія України** вивчає природу нашої країни як складову планетарної географічної оболонки (мал. 2).

Фізична географія включає в себе такі науки, як: загальна фізична географія (землезнавство), ландшафтознавство, палеогеографія та регіональна фізична географія. До фізичної географії також належать галузеві науки, які досліджують окремі компоненти географічної оболонки Землі, — геоморфологія, кліматологія, гідрологія, океанологія, гляціологія, геокріологія, географія ґрунтів, ботанічна географія (географія рослин) та зоогеографія (географія тварин). Так, *геоморфологія* вивчає особливості рельєфу, його походження та сучасний стан. *Гляціологія* — це наука про форми, стан та будову криги в повітрі, на поверхні та в товщі земної кори. Схожий предмет досліджень має *геокріологія*, що вивчає мерзлі гірські породи, багаторічну мерзлоту.

На межі з технічними, сільськогосподарськими, медичними та іншими науками формуються прикладні напрями географії — ті, які мають значення в повсякденному житті людини. *Меліоративна географія* займається проблематикою стану земельних ресурсів: зрошення полів, осушування боліт. *Рекреаційна* — вивчає територіальні особливості оздоровлення та відпочинку населення. *Медична* — вплив природно-географічних чинників на здоров'я населення, особливості поширення хвороб та способи запобігання їм тощо.

Фізична географія як сучасна наука сформувалася у другій половині XIX ст. Основними її завданнями є: виявлення залежностей між різними природними явищами на земній поверхні, вивчення проблеми впливу людини на довкілля, розроблення шляхів охорони та раціонального використання природних територіальних комплексів.

В Україні фізико-географічні дослідження здійснюють Інститут геофізики НАН України, кафедри університетів у містах Києві, Львові, Харкові, наукові гуртки в загальноосвітніх навчальних закладах, наприклад, Географічне товариство Протопопівської школи Кіровоградської області.

СИСТЕМА ГЕОГРАФІЧНИХ НАУК

Фізична географія

геоморфологія, кліматологія, гідрологія, ландшафтознавство тощо

Суспільна географія

географія населення, економічна географія, соціальна географія

Політична географія

Географічне краєзнавство

Мал. 1.

Схема «Система географічних наук»

Як ви вважаєте, чи зміниться система географічних наук у найближчі 20–25 років?

Пригадайте визначення понять: «географічна оболонка Землі», «землезнавство», «ландшафтознавство», «палеогеографія», «кліматологія», «гідрологія», «океанологія».

З курсу географії 6 і 7 класів ви вже знаєте, що деякі географічні об'єкти мають паралельні назви, за якими в усьому світі легко зрозуміють, про що йдеться. Наприклад, Італію називають чобітком, Японію — країною Вранішнього Сонця. Це, так би мовити, географічні символи. Дізнайтеся, яка наука їх вивчає. Наведіть свої приклади й доповніть список таких об'єктів, скориставшись Інтернетом (ключові слова в пошуку: *географія символів*).

Пригадайте з попередніх курсів географії, що називають природно-територіальним комплексом.

Чи знаєте ви, що...

У світовій географічній науці терміну «фізична географія» відповідає англійське словосполучення Nature geography (nature — *натуральний, природний*), а терміну «суспільна географія» — Human geography (human — *людський, суспільний*).

Пригадайте, що таке антропосфера Землі.

Географія на щодень

Терміни «суспільна географія» та «економічна і соціальна географія» — синоніми.

ГЕОгалактика

Дізнайтеся значення понять «геофізика», «геохімія», «геоекологія», «геоінформатика», «геоглобалістика». Використовуючи додаткові джерела інформації та Інтернет, підготуйте коротку довідку про них (2–3 терміни на вибір) та цікаві відкриття, які вдалося здійснити завдяки цим наукам.

Назвіть відомі вам методи географічних досліджень.

Чи знаєте ви, що...

Відомий український географ Георгій Висоцький 12 років вів **спостереження за ділянкою штучно насадженого лісу**. На основі праць ученого в степових районах України почали насаджувати лісосмуги, щоб урятувати врожаї від суховіїв.

ГЕОГРАФІЯ

Фізична географія

Вивчає Землю та природні процеси на ній

Суспільна географія

Вивчає населення, його господарську діяльність і геопросторову організацію території

Мал. 2.

Об'єкти вивчення фізичної та суспільної географії

СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ. КРАЄЗНАВСТВО.

Суспільна географія комплексно вивчає *антропосферу*, розглядаючи її як сферу діяльності людини у взаємодії з навколишнім середовищем. В Україні цей науковий напрям утвердився наприкінці 80-х років ХХ ст. (мал. 2).

Суспільна географія, яку ще називають «економічна і соціальна географія», вивчає й аналізує в єдності триаду «Населення — Господарство — Природа». Тобто закономірності розселення людей та розташування господарства країни. Економічна складова суспільної географії розглядає використання природних умов і ресурсів, особливості створення продуктів матеріального і нематеріального виробництва, територіальну та галузеву структуру виробництва. Соціальна складова — умови життя, праці, відпочинку населення й задоволення його потреб в освіті, охороні здоров'я та інших сферах соціального обслуговування.

Краєзнавство вивчає природу, населення, господарство та соціокультурні особливості певної місцевості. Краєзнавство має важливе значення як для фізичної, так і для суспільної географії України.

Суспільна і фізична географія України тісно взаємопов'язані, їх наукові інтереси є суміжними з екологією, економікою, політичною географією, картографією. На межі між фізичною і суспільною географією постійно виникають нові науки: *геофізика, геохімія, геоекологія, геоінформатика, геоглобалістика*.

ОСНОВНІ МЕТОДИ ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.

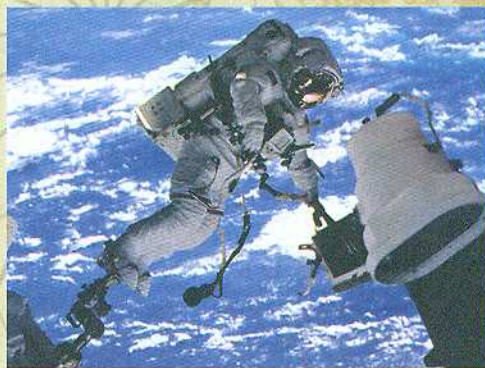
Метод дослідження — це спосіб здобуття знань про географічні об'єкти та явища. У фізичній і суспільній географії використовуються *загальнонаукові* (спостереження, порівняння, аналіз, моделювання тощо) і *спеціальні* (картографічний, експедиційний, аерокосмічний) методи. Ви з ними вже ознайомилися під час вивчення курсу географії в попередніх класах.

Існують й інші методи географічних досліджень, якими можуть користуватися не лише вчені, а й учні:

- ◆ **польові**, коли дослідники вирушають для вивчення певної місцевості (їх називають польовими дослідженнями). Прикладами є експедиції в малолюдні пустелі, важкодоступні гори й ліси. Ви також можете долучитись до польових досліджень свого рідного краю;
- ◆ **стаціонарні** (постійні дослідження), що ведуть на одній і тій самій ділянці тривалий час. Наприклад, спостереження на метеорологічних станціях за погодою; дослідження на полярних станціях в Антарктиді й Арктиці; вивчення водних об'єктів на берегах морів, озер, річок та рослинності й тваринного світу в заповідниках та національних парках;
- ◆ **дистанційні**, які дають змогу вести дослідження Землі та її ділянок з певної відстані. Наприклад, за допомогою приладів, установлених на космічних апаратах, наукових суднах;
- ◆ **географічний опис** полягає в систематичному висвітленні природних або економічних явищ. Школярі також використовують його для узагальнення своїх спостережень за погодою й сезонними змінами в природі та краєзнавчих описах;
- ◆ **географічне порівняння** використовується для встановлення спільних і відмінних рис географічних об'єктів: озера й річки, рівнинних та гірських форм поверхні тощо;
- ◆ **картографічний** — це один з найважливіших методів. Картами ви користуватиметеся впродовж вивчення всього шкільного курсу географії;
- ◆ **історичний метод** передбачає вивчення послідовності змін у природі, наприклад, історію розвитку земної кори з часу виникнення Землі;
- ◆ **моделювання** — це відтворення складних географічних явищ за допомогою схем, карт і комп'ютерних програм;
- ◆ **складання навчальних прогнозів і розроблення проєктів**. Завдяки цьому методу можна завбачити, як зміниться навколишнє середовище під впливом промислового підприємства або ділянка лісового масиву — після прокладання по ньому автомобільних шляхів.

ДЖЕРЕЛА ГЕОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ. Знання можна здобути не лише за допомогою підручника. Як вам відомо, є чимало інших способів дізнатися про географічні новинки. Це — друковані видання (книжки, газети, журнали), статистичні дані, відео- й аудіоматеріали (мал. 4). Дедалі більшу роль відіграють джерела на електронних носіях. Значного успіху в поширенні різноманітної географічної інформації досягнуто завдяки мережі Інтернет.

Проте, як і в давні часи, незамінним помічником усіх географів є географічні карти (в Україні використовують

Мал. 3.
Робота екіпажу
Міжнародної космічної станції
(кадр із космічної трансляції)

Віднедавна спостерігати за Землею з космосу може будь-хто в режимі онлайн. У відкритий космос на початку 2014 р. NASA запустила веб-камеру, трансляцію якої може подивитися кожний у режимі реального часу 7 днів на тиждень 24 години на добу. Інколи можна навіть почути перемовини екіпажу Міжнародної космічної станції. Здійсніть і ви таку віртуальну екскурсію (ключові слова для пошуку в Інтернеті: NASA: спостереження за Землею з космосу онлайн). Результати оформіть у вигляді презентації або есе.

Чи знаєте ви, що...

Картографічний метод дослідження запозичили в географів і використовують інші науки — історія, біологія, геологія.

? Пригадайте відомі вам джерела географічних знань. Назвіть ті, за допомогою яких ви отримали географічну інформацію протягом останнього тижня.